

Megszólított elődök

Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Bevezetés

A *Könyvtári Figyelő* előző számában indított sorozatunk¹ célja a *Voit Krisztina* hagyatékában fellelt, szakmánk meghatározó személyiségeivel – valószínűleg az 1980-as évek derekán – készült, eddig publikálatlan pályaintervjúk szerkesztés utáni közlése. Emlékeztetőül az impozáns névsor:

- *Kozocsa Sándor* (1904–1991), az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) bibliográfiai, majd referenz osztályvezetője;
- *Vértessy Miklós* (1907–1991), az Egyetemi Könyvtár (EK) Ritkaságtárának vezetője;
- *Csapodi Csaba* (1910–2004), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Könyvtár Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője;
- *Csapodiné Gárdonyi Klára* (1911–1993), az OSZK Kézirattárának vezetője;
- *Wallershausen Gyula* (1923–2010), a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárának igazgatója, majd a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának főigazgatója;

- *Marót Miklós* (1928–2006), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Olvasószolgálati Osztályának vezetője, majd az EK főigazgató-helyettese;
- *Borsa Gedeon* (1923–), az OSZK tudományos munkatársa, a Régi Magyarországi Nyomtatványok bibliográfiai szerkesztőségének vezetője.

Az egykori beszélgetések – életrajzi és a tudományos munkásságot érzékeltető bevezetővel, valamint a keletkezésük óta eltelt évtizedekre is tekintettel, a befogadást segítő magyarázó jegyzetapparátussal ellátott, némileg átdolgozott – szakmai közösség elé tárását hivatásbeli kötelességünknek érezzük. Egyrészt tisztelgésként neves elődeink előtt, másrészt pedig újabb adalékokkal szolgálni a könyvtártörténet számára. *Marót Miklós* után *Borsa Gedeonnal* folytatjuk válalásunk teljesítését, 93. születésnapján köszöntve a jeles bibliográfust.

Borsa Gedeonnal, nyugdíjba vonulása apropóján, 1983-ban tett közzé terjedelmesebb intervjút a *Könyvtáros*,² azonban a *Voit*-hagyatékban fellelt gépiratban több, ott nem említett szakmai momentum is akad, például részletesebben szól a szerzetesi könyvtárak

államosításáról, az egyházi gyűjtemények leltározásáról.³

Ahogy sorozatunk indításakor jeleztük, riporterri névmegjelölés hiányában az interjúk készítőjét és – feltételezésünk szerint – hangszalagról papírra rögzítőjét (a szövegek esetenkénti hiányossága, pontatlansága miatt szerkesztőről nem mindegyik esetben beszélhetünk) teljes bizonyossággal megállapítani nem lehetséges (a keletkezési körülményeket Borsa Gedeon sem tudta felidézni). A korábbi közleményünk megjelenése óta felmerültek alapján azonban jelen esetben a kérdések feltevését joggal tulajdoníthatjuk a kor-
szak könyvtári szakírójának, Vértessy Miklósnak.⁴

Borsa Gedeon, a „nem 8, hanem 24 órás könyvtáros” szakmai pályafutása⁵

1. ábra

Borsa Gedeon

(Forrás:

http://www.oszk.hu/sites/default/files/Borsa_Gedeon.jpg)

Borsa Gedeon 1923. október 11-én született Budapesten, a pesti piaristáknál tett érettségi vizsga után 1945-ben kapta kézhez jogi diplomáját a Pázmány

Péter (mai Eötvös Loránd) Tudományegyetemen. Lágymányoson szatócsüzletet nyitott, amelyet még az államosítás előtt átadott a KÖZÉRT Vállalatnak. 1950-ben rövid ideig (bátyja vezetői kinevezéséig) a Levéltárak Országos Központjában (LOK) helyezkedett el.

1951. január 1-jétől az Országos Könyvtári Központ (OKK) munkatársa, ahol *Kőhalmi Béla* és *Fitz József* felügyelete alatt a szerzetesi könyvtárak anyagának kiválogatásában, az egyházi tulajdonú, több millióra rúgó könyvértékek jegyzékbe foglalásában, elhelyezésében működött közre országszerte, s pályáját alapjaiban befolyásoló régi könyves szakértelemre tett szert. Az 1952 nyarán megszüntetett OKK-ból egy hétre az OSZK könyvfeldolgozó osztályára, majd a Népkönyvtári Központba (NKK) helyezték át, a könyvkereskedelmi készletekkel kibővült, immár négy és félmillió kötetnyi államosított könyvanyag raktározására és szétosztására létrehozott osztályra. A könyvanyag védelme érdekében tájráktárak kialakítását vitte véghez Budapesten kívül Sopronban, Pécsen, Szegeden és Debrecenben. 1954-ben, az NKK felszámolásával – az általa irányított részleg áthelyezésével – került az Országos Széchényi Könyvtárba (OSZK), ahol 1958-tól gyarapítási osztályvezető volt. A nemzeti könyvtár főmunkatársaként szolgálta szakmánkat egészen nyugdíjazásáig.

A hazai könyvtörténeti kutatás nemzetközileg is elismert, kiemelkedő egyénisége, az ősnymtatványok, valamint a 16–18. századi régi magyar könyvek megkerülhetetlen szakértője. Nevéhez fűződik a teljes régi magyar könyvállományt igényesen és sokoldalúan regisztráló retrospektív nemzeti bibliográfia munkálatainak megszervezése és irányítása, ennek érdekében vezette 1961 és 1983 között a Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY) bibliográfiai szerkesztőségét. Borsa számos külföldi könyvtárban megfordulva addig ismeretlen magyar nyomtatványra bukkant (pl. *Huszár Gál* által 1560–1561-ben nyomtatott, első magyar nyelvű, protestáns énekeskönyvre Stuttgartból, amelyről addig csak feltételezések voltak). Eközben irodalomtörténeti mélységű, a kutatástámogatást szolgáló feldolgozási módszerét folyamatosan tökéletesítette, mely olyan világszór megoldásokat is alkalmazott, mint például a bonyolult, betűhív leírás helyett azonosítást biztonságosabban nyújtó kicsinyített címlap-reprodukciók közlése. Magas színvonalú, szisztematikus, teljességre törekvő bibliográfusi szervezőmunkájának gyümölcse az általa alapított kutatócsoport szerkesztésében a Régi Magyarországi Nyomtatványok eddig megjelent

négy kötete, amelyek 1473-tól 1670-ig veszik számba a hungarikumokat. Iskolateremtő jelentőségét támasztja alá az is, hogy a hatodik évtizede elindított bibliográfiai műhelyben az immár több generációt képviselő közvetlen és közvetett tanítványai ma is folytatják az általa meghatározott elvek szerinti kutatást, az eredmények publikálását. Szokatlanul gazdag – magyar és idegen nyelvű – munkásságából kiemelendő még a nyomdászok és kiadók számbavételét szorgalmazó terve, melynek itáliai nyomdászokra vonatkozó részét el is készítette. *Käfer Istvánnal* 1970-ben adta ki az OSZK régi cseh és szlovák nyelvű, 1800 előtti nyomtatványainak katalógusát.

Borsa Gedeont, a páratlan tudású és precizitású bibliográfust 1972-ben Akadémiai Díjjal, 1975-ben Szocialista Kultúráért elismeréssel, 1980-ban Szabó Ervin Emlékéremmel, 1993-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztjével, 2003-ban Széchényi Ferenc-díjjal, 2005-ben Magyar Örökség-díjjal, 2013-ban az OSZK bibliothecarius emeritus címmel, 2014-ben Széchényi-díjjal tüntették ki. 1989-től a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) doktora, hosszú éveken keresztül az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának és a *Magyar Könyvszemle* szerkesztőbizottságának tagja.

Alkotóereje teljében, hatvanéves korában, 1983-ben így vallott: „*Nyugdíjaztatási kéresemnek egyik, de nem elhanyagolható motívuma az volt, hogy el ne torlaszoljam beosztásomhoz történő görcsös ragaszkodásommal a tehetséges fiatal kollégák fejlődésének útját.*”⁶ Az azóta eltelt harminc esztendőben sem szakadt el „szellemi gyermekétől”, az RMNY-től, s fiatalabb, tehetséges kollégáit, a kinevelt szakmai utánpótlást mindvégig segítve, a közelmúltig naponta bejárt a könyvtárba. Nyolcvanéves korában még a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasként kutatott. Tiszteletére három köszöntőkiadvány látott napvilágot:

- Magyar könyvesház: tanulmányok a XVI–XVIII. századi magyarországi könyvtörténet köréből: Borsa Gedeon 60. születésnapjára. Írta Vásárhelyi Judit et al. Budapest, Akadémiai Nyomda, 1983. 264–304. p. Klny.: Magyar Könyvszemle
- Gesta typographorum: a hetvenéves Borsa Gedeon tiszteletére ajánlják e könyvet barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, Borda Kiadó, 1993. 162 p. (A Borda Antikvárium bibliofil kiadványainak második darabja)
- Fata libelli: a nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Budapest, OSZK, 2003. 398 p.

Kilencvenévesen pedig saját kötetének kiadásával ünnepelte nemzeti könyvtárunk Borsa Gedeont:

- BORSA Gedeon: Andreas Hess. Szerk. P. Vásárhelyi Judit és Perger Péter. Képeket vál. Farkas Gábor Farkas. Budapest, Argumentum, OSZK, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, MOKKA-R Egyesület. cop. 2013. 221 p. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 6.)

Borsa Gedeon válogatott tudományos publikációi (időrendben)⁷

BORSA Gedeon: Egy budai könyvkereskedő végrendelete 1509-ből = Magyar Könyvszemle, 5. évf. 1957. 4. sz. 360–364. p.

BORSA Gedeon: Drei weitere unbekannte Einblattdrucke aus dem XV. Jahrhundert in der Österreichischen Nationalbibliothek. Mainz, Verl. d. Gutenberg-Ges., 1960. 55–61. p.

BORSA Gedeon: Wolfgang Fuggers Schreibbüchlein ... Buchbesprechung = Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, Harrassowitz, 1960. 134–135. p.

BORSA Gedeon: Két Peraudi-féle nyomtatott búcsúlevél az Országos Levéltárban In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1959. Budapest, OSZK, 1961. 279–291. p.

BORSA Gedeon: Die Buchdrucker des XV. u. XVI. Jahrhunderts in Ungarn. Wiesbaden, Harrassowitz, 1965. 33 p.

BORSA Gedeon: Über die Anfänge des Buchdruckes in Wien. Berlin, Akad. Verl., 1965. 48–75. p. Klny.: Beiträge zur Inkunabelkunde

BORSA Gedeon – KÄFER István: Az Országos Széchényi Könyvtár régi cseh és szlovák nyelvű nyomtatványainak katalógusa 1800-ig = Catalogus librorum veterum usque ad annum 1800 in lingua Bohemica et Slovaca impressorum quae in Bibliotheca Nationalis Hungariae de Francisco Széchényi nominata asservantur = Katalóg starych českých a slovenských tlači do roku 1800 v Országos Széchényi Könyvtár v Budapešti. Budapest, OSZK; Martin, Národná knižnica, 1970. 406 p.

BORSA Gedeon: Régi nyomtatványok betűtípusainak vizsgálata számítógéppel = Magyar Tudomány. 78. évf. 1971. 7–8. sz. 488–491. p.

BORSA Gedeon – HERVAY Ferenc – HOLL Béla – KÄFER István – KELECSÉNYI Ákos: Régi magyarországi nyomtatványok, 1473–1600. 1. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 928 p.

BORSA Gedeon: A XVI. századi magyarországi könyvnyomtatás részmrlege = Magyar Könyvszemle, 89. évf. 1973. 3–4. sz. 249–269. p.

BORSA Gedeon: A budai Hess-nyomda új megvilágításban = Magyar Könyvszemle, 89. évf. 1973. 2. sz. 139–149. p.

BORSA Gedeon: Die Illustrationen der ältesten ungarischen Perikopenbücher. I–V. = Mainz, Gutenberg Jahrbuch, 1971–1983.

BORSA Gedeon: Joannes Manlius könyvkötői tevékenysége In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1970–71. Budapest, OSZK, 1973. 301–321. p.

BORSA Gedeon: A négyszáz éves alsólindvai nyomda és nyomdászta = A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 6. évf. 1974. (21. sz.) Klny.

BORSA Gedeon: Ötszáz esztendő: tizenegy írás a félévezredes magyar nyomdászatról. Budapest, Magyar Helikon, Európa Kiadó, 1974. 124 p.

BORSA Gedeon: Újra a „Kassai kódex” hitelességéről = Magyar Könyvszemle, 90. évf. 1974. 1–2. sz. 170–177. p.

BORSA Gedeon: Bakócz Tamás nyomtatott búcsúlevele az 1514. évi keresztes hadjárat hirdetéséhez = Magyar Könyvszemle, 93. évf. 1977. 3. sz. 213–221. p.

BORSA Gedeon: A magyar csízó kialakulásának története In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–75., Budapest, OSZK, 1978. 265–347. p.

BORSA Gedeon: Pázmány Péter nyomtatásban megjelent korai vizsgatételei (Graz 1598–1600) = Magyar Könyvszemle, 94. évf. 1978. 2. sz. 187–192. p.

BORSA Gedeon: Az 1593. évi kolozsvári perikopáskönyv = Magyar Könyvszemle, 95. évf. 1979. 1. sz. 82–90. p.

BORSA Gedeon: Der Drucker und Buchhändler Joannes Manlius im Dienste der Südslawen = Studia Slavica Hungaricae, 24. évf. 1979. 1. sz. 63–69. p.

BORSA Gedeon: Az 1519. évben nyomtatott Gellért-legenda = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 4. sz. 377–384. p.

BORSA Gedeon: Clavis typographorum librariorumque Italiae. 1465–1600. 1–2. köt. Baden-Baden, Verl. Koerner, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980.

BORSA Gedeon: Az első, aranyfestékekkel készült nyomtatvány és annak magyar vonatkozásai = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 3. sz. 217–229. p.

BORSA Gedeon: A vimpáci ferences nyomda és annak újabb terméke 1595-ből = Magyar Könyvszemle, 96. évf. 1980. 2. sz. 178–185. p.

BORSA Gedeon: 18. századi magyar nyelvű ponyvakiadványok gyűjtőköteté Münchenben. (Martin Ender kiadványai Magyarország részére) In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1981. Budapest, OSZK. 1983. 379–409. p.

BORSA Gedeon: Bornemisza Pál megemlékezése Várdai Ferencről és a többi, Mohács előtti bolognai, magyar vonatkozású nyomtatvány = Irodalomtörténeti Közlemények,

87. évf. 1983. 1–3. sz. 48–58. p.

HUSZÁR Gál: A keresztyéni gyuelekezetben valo isteni dicheretec. A keresztyeni gyuelekezetben valo regveli eneklesec, ... az Kalmanczehi Marton mestertoel magyarrá fordítatot psalmusockal egyetembe. Eredeti kiadása: Óvár, Kassa, Debrecen, Huszár Gál, 1560–1561. A faksimile szövegét gondozta VARJAS Béla, a kísérő tanulmányt írta BORSA Gedeon. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1983. 448 p. (Bibliotheca Hungarica antiqua, 12.)

BORSA Gedeon – HERVAY Ferenc – HOLL Béla: Régi magyarországi nyomtatványok, 1601–1635. 2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. 855 p.

BORSA Gedeon: A Szentlélekről elnevezett ispotályosrend búcsúlevele Esztergomban In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1982–1983, Budapest, OSZK. 1984. 207–220. p.

BORSA Gedeon: A bibliográfiai egység fogalma a régi nyomtatványoknál = Magyar Könyvszemle, 101. évf. 1985. 3–4. sz. 262–275. p.

BORSA Gedeon: Über die Anfänge des Buchdrucks in Hermannstadt und Kronstadt. In: Luther und Siebenbürgen : Ausstrahlungen von Reformation und Humanismus nach Südosteuropa, Köln. Wien, Böhlau, 1985. 245–255. p.

BORSA Gedeon: Hazai egyházmegyéek Mohács előtt nyomtatott zsinati határozatai = Magyar Könyvszemle, 102. évf. 1986. 1. sz. 67–74. p.

BORSA Gedeon: A 18. századi erdélyi törvénykiadások nyomdai vizsgálata = Magyar Könyvszemle, 103. évf. 1987. 4. sz. 265–293. p.

BORSA Gedeon: A 18. századi magyarországi törvénykiadások nyomdai vizsgálata = Magyar Könyvszele, 103. évf. 1987. 3. sz. 184–205. p.

BORSA Gedeon: A régi nyomtatványok anyaga. Budapest, Borda Antikvárium, 1992. 38 p.

BORSA Gedeon: A körtvélyesi kolostor „nyomdája” = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 3. sz. 302–307. p.

BORSA Gedeon: Magyarország számára nyomott naptárak a Mohács előtti évekből = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 2. sz. 187–193. p.

BORSA Gedeon: Nyomtatott tudósítás az 1514. évi magyarországi parasztháborúról = Magyar Könyvszemle, 110. évf. 1994. 1. sz. 62–66. p.

BORSA Gedeon: A régi nyomtatványok mérete. Budapest, Borda Antikvárium, 1994. 35 p.

BORSA Gedeon: Alte siebenbürgische Drucke. 16. Jahrhundert. Übers. Gudrun SCHUSTER. Köln, Weimar, Wien, Böhlau, 1996. 449 p. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens, 21.)

BORSA Gedeon: Könyvtörténeti íráások. 1–4. köt. Budapest, OSZK, 1996–2000.*

BORSA Gedeon: Michael de Hungaria élete és művének nyomtatott kiadásai. Budapest, Borda Antikvárium, 1997. 229 p.

HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon: A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773. Budapest, Balassi Kiadó, 1997. 307 p.

BORSA Gedeon: Michael de Hungaria: a mediaeval author in Britain: his person and a bibliography of the printed editions of his work between, 1480–1621. Budapest, Borda Antikvárium, 1998. 225 p.

BORSA Gedeon: Die Zürcher Ausgaben von Honters „Atlas minor” und ihre Beschriftungen In: Festschrift Otto Schäfer zum 75. Geburtstag. Stuttgart, 1987. 289–300. p.

BORSA Gedeon: Kalauz a régi nyomtatványokhoz: A régi nyomtatványok fogalma, anyaga, mérete és terjedelme. Budapest, OSZK, 2003. 127 p.

BORSA Gedeon: Katalog der Drucke des 16. Jahrhunderts

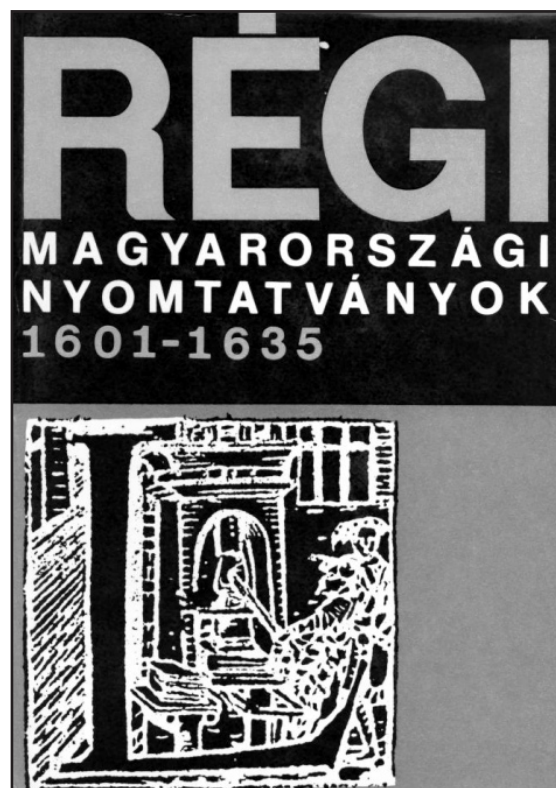
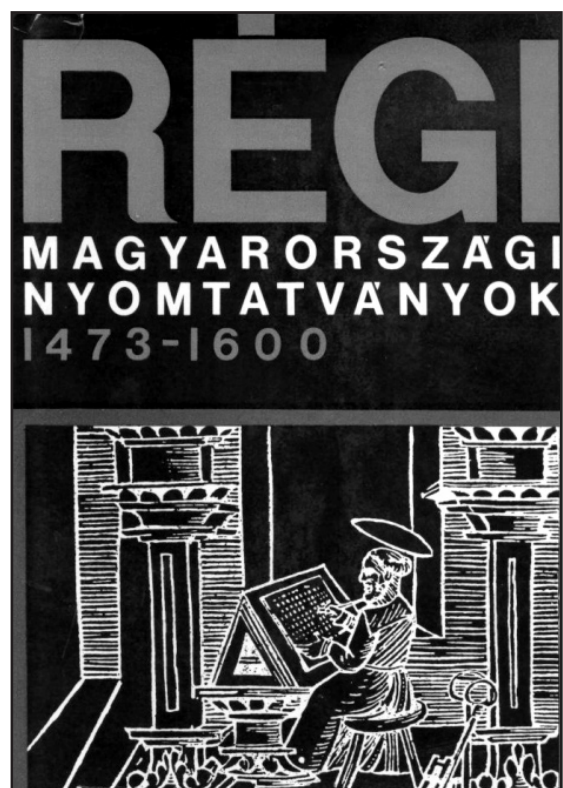
in der Österreichischen Nationalbibliothek. Wien NB 16. Band I. Deutsches Sprachgebiet: A-Biber. Baden-Baden, 2007. Valentin Koerner, 396 p.

BORSA Gedeon: Brassói román nyomda a 18. század első felében. Budapest, OSZK, Gondolat Kiadó, 2010. 145 p. (Nemzeti téka)

BORSA Gedeon: Andreas Hess. Szerk. P. VÁSÁRHELYI Judit és PERGER Péter. Képeket vál. FARKAS Gábor Farkas. Budapest, Argumentum, OSZK, MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, MOKKA-R Egyesület. cop. 2013. 221 p. (A Magyar Könyvszemle és a MOKKA-R Egyesület füzetei, 6.)

Továbbiak, illetve teljes szövegű hálózati elérés az OSZK honlapján:

BORSA Gedeon: Könyvtörténeti íráások = Schriften aus der Geschichte des Buchdruckes <http://mek.niif.hu/03300/03301> (A *-gal jelölt nyomtatott kötetek elektronikus változata, részei: 1. A hazai nyomdászat a 15–17. században; 2. A külföldi nyomdászat a 15–16. században; 3. Az OSZK évkönyveiben megjelent tanulmányok; 4. Módszertani cikkek és kutatási eredmények.)

2. ábra

A Régi Magyarországi Nyomtatványok 1. és 2. kötetének borítója

„Válassz olyan munkát amit szeretsz, és soha többé nem kell dolgoznod!”⁸ – interjú Borsa Gedeonnal⁹

Kérdező: *Borsa Gedeon, a Magyarországon és külföldön egyaránt jól ismert és sokra becsült bibliográfus, könyvtörténész 1923-ban született. Jogot végzett, egy ideig egy kis szatócsüzlet tulajdonosa volt, majd a Levéltári Központ munkatársa lett. Erről a Könyvtáros 1983. évi 11. számában közölt interjúban¹⁰ számolt be. Könyvtárosi pályája 1951. január 1-jén kezdődött, az Országos Könyvtári Központba való felvétellel. Ez a dátum más szempontból is igen fontos könyvtártörténetünkben, ekkor kezdődött meg erős ütemben az „elhagyott magánkönyvtárak” állományának összegyűjtése. Erről az időről szeretnénk, ha mondanál valamit.*

Borsa Gedeon: Ha pontosíthatom a „magánkönyvtárakat”: annyiban magánkönyvtár, hogy nem állami könyvtár, elsősorban az akkor felosztatott szerzetesi könyvtárakról van szó. A magántulajdonban volt könyvtáraknak jelentős részét már korábban az elhagyott javak kormánybiztosa, Fügedi Erik¹¹ vezetésével gyűjtötték össze, és az Iparművészeti Múzeumban raktározták. Ezeknek egy részét vette át aztán később az Országos Könyvtári Központ,¹² hogy szétossza a könyvtárak között. Ennek az előzménynek volt mintegy folytatása bizonyos szempontból a felosztatott szerzetesi házak könyvtárának átvétele. Mint köztudott, 1950 szeptemberében kormányhatározat¹³ oszlatta fel a szerzetesi rendeket Magyarországon. A könyvtáraik pedig, amelyek igen sok esetben jelentős állományt tartalmaztak, elhagyottá váltak. Volt ugyan egy rendelkezés, mely szerint az illetékes tanácsok kötelesek voltak zár alá venni ezeket, de további rendelkezés nem történt. *Kóhalmi Béla*,¹⁴ aki az Országos Könyvtári Központ szaktanácsadója volt, fedezte fel ezt a jogi vákuumot, és szorgalmazta, hogy értelmes rendelkezésekkel és főleg tettel próbáljunk túljutni ezen a mélyponton.

Kérdező: *Nyilván ez volt az oka, hogy ezeket a gyűjteményeket, legalább is egy nagy részét nem lehetett együtt tartani valahol. Én ugyanis foglalkozom könyvtártörténettel, és könyvtártörténeti szempontból elég nagy veszteség, hogy ezek teljesen szétszóródtak, és amennyire én tudom, a legtöbbnek még a leltára sem maradt meg.*

Borsa Gedeon: Furcsa a helyzetem, mert körülbelül ugyanilyen pontosan láttuk mi is akkor ugyanezt.

Ennek ellenére meggyőződésünk és jobb felfogásunk ellenében a rosszabbikat kellett választani, ez volt az egyetlen járható út. Nem adatott meg számunkra az, mint például Cseh- és Morvaországban, ahol ezek a könyvtárak mind az eredeti helyükön maradtak. Az előbb említett okoknál fogva minden szerzetesházban, szinte kivétel nélkül, a környezet nyomása alá került a könyvtár, az új gazda nyomása alá, aki szabadulni szeretett volna tőlük. Meggyőződésünk volt, hogy a helyes és könyvtártörténetileg egyetlen helyes út lett volna a könyvek és a könyvtárak önálló egységként való megtartása, lehetőleg eredeti helyükön, de ez az út járhatatlan volt azokban az években. Eredménynek minősítettük a magunk számára, hogy legalább a zirci ciszter és a gyöngyösi ferences könyvtár maradhatott a helyén,¹⁵ amelyek a mai napig is a Széchényi Könyvtárnak külön filiáléját képező két gyűjteménye.¹⁶

Kérdező: *Neked személy szerint mi volt a szereped? Segítettél kiválasztani és elszállítani? Milyen szempontból történt a válogatás? Először az értékesebb anyagot választottátok ki, vagy ami éppen sorra került?*

Borsa Gedeon: Ez az egész vállalkozás tűzoltómunka volt. Mert oda kellett mennünk rendszerint, ahol valami baj volt, és bizony olyan sok helyen volt baj, hogy szinte állandóan mennünk kellett valahova. Kóhalmi Béla bácsi szeme előtt az lebegett, hogy a francia forradalomban régióként, tehát departement-ok szerint gyűjtötték össze az ilyen anyagot, és a mai napig is lényegében így őrzik ezeket. Ez azonban az említett körülmények között, másrészt az akkori nagyon erős centralizáció miatt nem volt járható. A teljes központosítás lett végül az előbb említett két gyűjtemény kivételével a megoldás. Ez belső feszültséget jelentett számunkra, amiről mi legalább ilyen jól tudtuk már akkor, hogy nem a jó utat járjuk, de – hangsúlyozom – nem tudtunk jobbat. Egy általunk, illetve egy nem általunk megindított folyamatnak kellett medret találnunk vagy medret vésnünk, amivel mint magával a folyamattal sem értettünk egyet, így a már elindult zuhatagot igyekeztünk mederben tartani és lehetőség szerint valahogy elfogadható állapotba hozni. A következő eredmény tehát az volt, hogy a könyvtárakat próbáltuk az eredeti helyükön először biztosítani, lepecsételni, vagy valami ehhez hasonló módon megőrizni – persze ez rendszerint csak jelképes volt, de valami morális hatása talán azért mégis volt a pecsételéseinknek –, másrészt az akkori állam és egyház között volt egy megállapodás,

mely szerint az 1850 után megjelent és a gyakorlati lelképásztori tevékenységhez használható könyveket, folyóiratokat visszaadjuk az egyháznak. Ennek következménye az volt, hogy gyakorlatilag kézbe kellett vennünk a könyvtárak teljes anyagát. A leválogatás során nem ritkán a kezünkbe akadt komoly érték is, és ezeknek a kiemelése és soron kívüli beszállítása az akkori Könyvtári Központba Pestre volt az elsődleges feladatunk. Ez a leválasztás persze nem történhetett 100%-os pontossággal minden esetben, de igyekeztünk legalább a „krémet” leválasztani a könyvtárakról, hogy a veszélyeztetett könyvanyag biztonságos helyre kerülhessen.

Kérdező: *Hányan végeztétek ezt a munkát?*

Borsa Gedeon: Gyakorlatilag minden hétfőtől péntekig a vidéket jártuk, szombaton a jelentés megírása végett tértünk csak vissza Budapestre, hogy aztán hétfőn újra útnak induljunk. Állandó munkatársak hárman voltunk rajtam kívül *László Boriska*¹⁷, a későbbi *Wix Györgyné* és *Dörnyei Sándor*¹⁸. Sok esetben munkatársunk volt még *Reményi Erzsébet*¹⁹ is. Én, illetve mi jártuk rendszeresen a vidéket, és próbáltuk ezt a feladatot, ami nem volt teljes mértékben megoldható, a legjobb tudásunk szerint megoldani.

A könyvtárak gyűjteménye az átválogatás után – visszaadva az egyháznak az őt megillető kisebb jelentőségű könyvanyagot, majd kiválasztva a kimagasló értékeket – többségében a helyén maradt, de nem véglegesen, ugyanis nem voltak tarthatók az eredeti helyükön. Hogy a könyvanyagot védett helyre juttassuk, el kellett azokat szállítani. A központosítás, hogy mindent Budapestre szállítanánk, ugyancsak nem volt megoldható, mert még Budapesten sem volt elegendő számban olyan pince, illetve raktár, amit igénybe vehettünk volna. Másrészt viszont a vidéki egyetemi könyvtárakat felkérte az Országos Könyvtári Központ, hogy legyenek a segítségünkre, amit bizonyos keretek között meg is valósítottak. Így Debrecenben, Szegeden és Pécsen alakultak ki úgynevezett tájraktárak a helyi egyetemi könyvtár égisze alatt, ahova egyrészt a városban levő, másrészt a környéken található könyvtáraknak az anyagát a szerzetesi házakból beszállították, illetve mi pedig az Országos Könyvtári Központba. Idővel Nyugat-Magyarországon még egy további raktárra volt szükség. Mi Sopronban véltük felfedezni azt a helyet, ahova szállíthatunk. Sopron – a határ mentén – akkoriban bizony nagyon elhanyagolt állapotban volt, és nagyon kevés élet volt benne, hogy így mondjam. Ebben az elhagyatott városban találtunk egy olyan helyiséget, ahova a könyveket beszállíthattuk, ami a [pesti] Vi-

gadónak megfelelő nagyságú zeneterem volt, a város közepén állt elhanyagoltan és üresen. Ide hordattuk be a könyveket, és ez volt a negyedik vidéki központunk. A négy vidéki központ mellett természetesen Budapest volt az ötödik. Így tehát ezekbe a városokba koncentrálva gyűjtöttük be a könyvanyagot. A szállítást részben a helyi egyetemi könyvtárak, zömmel azonban a Könyvtári Központ végezte nem mindig a legideálisabb körülmények között. Ez azt jelentette, hogy a könyvanyagot felstószolták a teherautóra (hogy szakkifejezéssel éljek), és így máglyába rakva kerültek aztán a tároló helyeken tárolásra.

Kérdező: *Ezt a könyvanyagot szaporította – tudtommal – a könyvkereskedések államosítása. A rendelet szerint az állami tulajdonban levő közintézmények részére szabadon lehetett válogatni könyvet, nem tudom jól tudom-e? És körülbelül milyen mennyiségű anyag kerülhetett így a könyvtárban?*

Borsa Gedeon: A könyvtárak, az előbb említett szerzetesi könyvtárak már milliós nagyságrendű könyvanyagot jelentettek, ehhez járult azután a könyvkereskedelem és a kölcsönkönyvtárak államosítása, ami ugyancsak milliós nagyságrendű újabb könyvmasszával növelte a már előzőeket. A könyvkereskedőknél és a kölcsönkönyvtáraknál a könyvtárügynek előválogatási joga volt. Ennek megbízottai, rendszerint könyvtáros kollégák, magukban a könyvkereskedésekben leválasztották a legjobb anyagot. Központi instrukciók alig voltak, és ami volt, az is túl nagyvonalú volt, nem adott pontos eligazítást, így nagyjából a könyvtáros kollégákon múlt, hogy mennyire mélyen szántottak bele. Volt, aki nagyon mélyen, vagyis a könyvanyag jelentős részét a könyvtárügy részére igénybe vette, mások viszont nem vették maguknak a fáradságot, vagy pedig túl nagyvonalúan kezelték az ügyet, és többet hagytak vissza az akkor alakult Állami Könyvterjesztő Vállalatnak. Mindenesetre itt már valamivel szervezettebben történt a szállítás, mert itt már csomagokba kötegelte a Könyvtárellátó Vállalat vagy pedig az Állami Könyvterjesztő Vállalat a könyvtárügy részére félretett könyvanyagot. Semmi garancia nem volt természetesen arra, hogy azokat a kupacokat, melyeket mi magunknak kijelöltünk a könyvtárügy részére, mind becsomagolták-e, de mindenesetre így is sok tízezer, százezer, sőt milliónyi kötet zúdult be a budapesti raktárakba.

Kérdező: *Abban az időben is elég sok könyvet szállított el a MÉH²⁰ azért, hogy zúzdába küldje. Ezek közül is válogattatok?*

Borsa Gedeon: A papírgyáraknak az ellenőrzése örökös harci téma volt, és úgy tudom, még a mai napig is az. A különböző kampányok során néha egészen kétségbeesítő dolgok történtek. Jól emlékszem, hogy a Magyary-Kossa-féle kitűnő könyvtárat²¹ zárolta a helyi tanács, és mikor papírgyűjtő kampányra került sor az ötvenes évek első felében, úgy próbált jó pontot szerezni a tanács, hogy ezt a zárt könyvanyagot, úgy ahogy volt, egyszerűen átadta a MEH-nek. Vagonokban szállították a Csepeli Papírgyárba, ahol nekünk még sikerült elcsípnünk, és mentettük a vagonokból, amit még lehetett. Vasvillával szórták be a papírgyűjtés eredményét, így ezt az értékes könyvtárat is. Szívet facsaró látvány volt, meg kell, hogy mondjam, és ez nem volt egyedüli, de mondjuk, ez riasztóan kiugró példa volt arra, hogy milyen hibák történtek. Maga a zúzda, mint ilyen, örökös mumusa minden könyvtárral és könyvvel foglalkozónak, azonban mégsem lehetett abszolút mumus számunkra, hisz a könyvanyag, ami bezúdulott hozzánk, nagyon sokszor válogatás nélkül jött be raktárainkba, és mi nem tarthattunk meg mindent. Hogy csak egy példát mondjak: az előbb felsorolt két nagy forráson, a szerzetesi házakon és a könyvkereskedelmen kívül a közintézmények, minisztériumok, hivatalok és ehhez hasonló intézmények százai ugyancsak meg akartak szabadulni a korábbi időkből visszamaradt és az új közigazgatás számára teljességgel haszontalannak minősített könyvanyagtól, rendelet- és törvénygyűjteményektől stb. Vagonszámba gyűltek össze az ilyen, szükségszerűen használhatatlannak minősülő könyvanyagok. A későbbiekben, amikor a könyvanyag fellett sikerült úrrá lenni és bizonyos áttekintésünk volt már az egyes kategóriák fölött, akkor leválasztottuk ezeket, és magunk is tudatosan, vagonszámba küldtük zúzdába az ilyen fölös példányokat. Valóban küldtünk, és ezt ma is állítom, hogy teljesen indokoltan. És ma is így kellene tenni a feleslegessé vált, teljességgel használhatatlan, elavult jogszabályok ezreivel, tízezeireivel. A szállítások során rengeteg könyv ramponálódott, azaz megsérült, tönkrement. Az 1850 előttiéknél minden levelet, minden ívet, minden töredéket, minden kötetéstáblát félretettünk, de a legújabb száz évnél, tehát az 1850 utáni kiadványoknál már nem éltünk ezzel, és a sérült könyveket ugyancsak zúzdába küldtük.

Kérdező: Nagyon nagy érdemei vannak az OKK-nak. Tulajdonképpen miért oszlatták olyan hamar fel? Tudsz-e erről valamit? És utána hová kerültél?

Borsa Gedeon: Az Országos Könyvtári Központ tipi-

kus középintézmény volt a minisztérium és az alapszervek között, és ezek voltak a legveszélyeztetettebbek mindenkor az ún. racionalizálási folyamatokban. 1952-ben egy ilyen hullám áldozatává vált az Országos Könyvtári Központ, amikor is azt megszüntették, és hatáskörét felosztották a Népkönyvtári Központ²² és az Országos Széchényi Könyvtár között.²³ A köztulajdonba vett állami, vagyis államosított könyvanyag gondozása a Népkönyvtári Központra jutott, és ennek a keretében folyt most már a többé-kevésbé befejeződött gyűjtőakció után immár a feldolgozás munkafázisa. Ez azt jelentette, hogy a felsorolt és még fel nem sorolt forrásokból körülbelül 4,5 millió kötet gyűlt össze a különböző tájraktárakban, illetve Budapesten, és e fölött a könyvanyag fölött kellett bizonyos áttekintést szerezni. A szervezőmunkának ez volt az egyik legérdekesebb és legalábbis számomra, a legvonzóbb feladata, hogy kialakítsuk azokat a szempontokat, amelyek szerint a rendezés a túlnyomó többségében gyakorlatilag képzetlen és könyvtárszakmához nem értő személyek közbejöttével a leg-racionálisabban elvégezhető legyen. Szükségszerűen minden könyvet többször is kézbe kellett venni, de nem volt közömbös, hogy egy ilyen könyvet kétszer, ötször vagy huszonötször veszünk kézbe addig, amíg döntés születik, hogy hová kerüljön. Ezért volt fontos, hogy a legmegfelelőbb szervezés alakuljon ki. A szempontok nagyjából azok voltak, hogy az Országos Széchényi Könyvtár hungarika állományát visszamenőleg teljessé kívántuk vagy teljesebbé kívánta tenni a minisztérium és minden illetékes hatóság. 1952-től az Országos Széchényi Könyvtár két példányban kapta a köteles dokumentumokat, egy példányt megőrzésre, egy példányt használatra. Korábban csak egy példánnyal rendelkezett. Ezt a kettős funkcióját, hogy visszamenőleg is elláthassa, szükségesnek tűnt a könyvanyagot visszamenőleg is kiegészíteni. Tehát, hogy a hungarikum szempont, döntő volt, éppen emiatt az ok miatt. Az államosított könyvanyagból, ha jól emlékszem, egyedül Jókai műveiből több mint ezer olyan kiadást adtunk át az Országos Széchényi Könyvtárnak, amelyek korábban nem voltak meg. Itt nem arról van szó, hogy új, ismeretlen Jókai-művek kerültek volna napvilágra, de a köteles példányoknál az utánnyomásokat általában elbliccelték a kiadók, így a többes kiadásokat, pl. ugyanannak az Új földesúrnak vagy ugyanannak a bármilyen műnek a további kiadásait nem adták be, és ezt most sikerült pótolni. Ez volt az egyik oldala, tehát kiegészíteni a Széchényi Könyvtár hiányait, másrészt viszont, ahogy említettem, az 1952-nél korábban megjelent műveknél

viisszamenőleg egy muzeális példányt is biztosítani akartak a Széchényi Könyvtárnak.

A másik, inkább technikai szempont: az 1850-nél korábbi könyvek ugyanis más elbírálás alá estek. Ez az időhatár már előbb is szóba jött, mikor az egyház részére visszaadott könyvekről beszéltem. Tehát a száz évnél idősebb könyveket öregnek tekintettük, és mint ilyenek, muzeális megőrzést igényeltek. A hungarika kategória mellé jött egy ún. „rég” kategória, vagyis az 1850 előtti művek. További szempont volt a műfaji, vagyis a formai: kézirat, kotta, térkép, periodikum stb. Ehhez jött még a muzeális kategória, az ősnymtatványok és ehhez hasonló, de ez már mind az 1850-en belül, tehát a fő szempontok az 1850, a hungarika és a különböző műfajok. Ezeknek a szempontoknak bizonyos, többé-kevésbé sikerült kombinációiból jöttek létre azok az alapkategóriák, amelyekbe csoportosítottuk a könyvanyagot mind Budapesten, mind vidéken, a tájraktárakban. Azonos szempontok szerint jöttek létre olyan kategóriák, minthogy ez régi, vagyis 1850 előtti hungarikum, 1850 előtti nem hungarikum vagy modern hungarikum – persze ez volt a legnagyobb mennyiség –, vagy modern külföldi anyag. Ezek óriási kategóriák voltak, amelyeket további alcsoportokra bontottunk, méghozzá az ETO fő osztályai szerint, de nehogy arról essék szó, hogy szakozás volt, szó se róla, hanem az egyetemes tizedes osztályozás fő szakjai között az egyes, a kettes, és hármas, vagyis a társadalomtudományokkal foglalkozó könyvek az akkori felfogás szerint elavultnak minősültek, tehát ezeknek a feldolgozását és a könyvtárak között történő szétosztását későbbi időre lehetett halasztani. Így alakult ki egy ilyen „halogató” kategória, ez volt az 1–3 modern magyar anyag. De ugyanez állt, fokozott mértékben az 1–3 külföldi, tehát a társadalomtudományi anyagra. Fontos volt például, és megkülönböztetett elbírálást nyert, a Népkönyvtári Központozóhoz tartozván, a könyvtárak részére azonnal forgalmazható magyar klasszikusok, a magyar nyelvű szépirodalom. Ez a könyvanyag, amelyet akkoriban a könyvkiadásunk bizony még nem jelentetett meg, hiánycikkszámba ment. Ezeknek a kiválasztása ugyancsak szempont volt, amelynek alapján tíz- és tizezer magyar nyelvű klasszikus könyvet válogattunk ki, amelyekből a Széchényi Könyvtár elsőbbségének biztosítása után a többi példányt átadtuk a Népkönyvtáriaknak forgalmazásra.

Kérdező: *Ez a nagy munka mikor fejeződött be?*

Borsa Gedeon: Az életem során, illetve a pályám

során el kellett válnom ettől a feladattól még 1958-ban. Közvetve azonban figyelemmel kísérve ezt, úgy tudom, hogy egészen a 80-as évek elejéig tartott, például éppen ezt a viszonylag nem túl kurrensnek minősített 1–3 főszakokba tartozó könyvanyagból a tankönyvek, amelyek még azokon belül is különösen nehezen voltak forgalmazhatók, illetve nagyon korlátozott számban voltak felhasználhatók, ezeknek a feldolgozása csak a legutóbbi időben történt meg. Aki nem látta, és akkor nem vett részt ebben a munkában, ma már nehezen tudja maga elé képzelni ezt a 4,5 millió kötetet. Természetesen egyben sehol sem volt, az előbb említettem, hogy négy vidéki tájraktárban és Budapesten is tucatnyi különböző pincében és múzeumi folyosókon voltak a könyvek felhalmozva, de impozáns méretük még ma is a szemem előtt van. Hogy csak kettőt említsek Budapestről, mert mondjuk a soproni raktár is imponáló méretű volt, de a Kálmán utcai pincében, amelyik úgy tudom, még mai napig is az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában van, ott is több méter, azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom 3–4 méter magas és tucatnyi négyzetméter alapterületű könyvmáglyák álltak, természetesen már a tapasztalatok alapján – a sok csőtörés és egyéb, ami kárt tett a könyvanyagban, óvatosságra intett bennünket – tehát a téglákra deszkákat tettünk és erre a fektettük a könyveket és úgy raktuk máglyába. Hamar kiismertük a könyveknek a fiziológiáját és megismertük, hogy a könyvek, ha azok lapjával feküdtek, gyakorlatilag minden nyomást elviseltek ilyen állapotban. Tehát egymásra lehetett rakni a könyveket, csak az volt a fontos, hogy a könyvek mindig feküdjenek. Természetesen, amelyek a gerincükkel fel- vagy lefele voltak, azok semmilyen nyomást nem bírtak el, de egymásra fektetve igen. És így a faltól el és a padlótól, illetve a plafontól elválasztva, mintegy légszigeteléssel voltak ezek a hatalmas könyvmáglyák körülveve, és a tapasztalat azt mutatta, hogy hacsak nem érte valamilyen elemi csapás, mint egy felülről becsöpögő víz vagy hasonló, évekig, sőt évtizedekig semmi bántódásuk nem történt a könyveknek ezekben a könyvmáglyákban. A másik hasonló méretű könyvmáglya, amelyik még imponálóbb volt, mert csupa régi könyvekből állt, ez a Fővárosi Történeti Múzeum Kiscelli úti épületében volt, ahol annak folyosóin – azt hiszem, nem túlzok – 15–20 méter hosszú, összefüggő nagy könyvmáglyák voltak a folyosó közepén, hasonlóan 3–4 méteres magasságban, és az előbb említett „légszigeteléssel” körülveve. Ezt az itt összegyűlt törmeléket, tehát ahogy említettem, az 1850-nél régebbi könyvek esetében minden levelet

félretettünk, tehát nem küldtünk semmit sem zúzdába. Csak az ilyen törmelékekből is több köbméternyi anyag volt, amelyeknek az átmazsolázása, átválogatása után újabb és újabb szempont szerint, mindig újabb és újabb felfedezéseket ígért, illetve adott is.

Kérdező: Tudtommal átnézted az egyházi könyvtárakat is. Abból a szempontból, hogy milyen könyvek vannak ott, amire a minisztérium rendelete védettséget írt elő. Ezt onnan tudom, mert mikor az országos ősnymtatvány-katalógust csináltuk, akkor listát kaptunk a kezünkbe, amelyben fel voltak tüntetve az egyházi tulajdonban levő ősnymtatványok, ami megkönnyítette a munkát.

Borsa Gedeon: Ez csak úgy nagy vonásokban állja meg a helyét, ahogy említettem. A nagyon viharos 1951–1952-es években, amikor a szerzetesi könyvtáraknak a biztosítását kellett ellátni, még további feladatok hárult reánk, arra a kis társaságra, akiket említettem, tehát Wixnével és Dörnyeivel hármunkra. Ez pedig az egyházi kézen levő, tehát nem államosított, nagyjából egyházmegyei, tehát a püspökségeknek a könyvtárai állagából a muzeális értékű anyagnak a leltározása. Az állam akkoriban, mintegy első lépésként biztosítani kívánta azt, hogy áttekintése legyen a könyvanyag felett. Jól emlékszünk a Grösz-perre,²⁴ melynek egyik vádpontja éppen a kalocsai kódex és egyéb más, a kalocsai érseki könyvtár állagába tartozott könyvértéknek az országból való kijuttatása volt. Ez és ehhez hasonló megfontolások alapján leltározatták velünk az egyházi kézen levő könyvtárak könyvértékeit. Leltározásra kerültek a középkori kódexek, a legfontosabb kéziratok, az ősnymtatványok, vagyis a 15–16. századi nyomtatványok. A 17–18. századból a külföldi könyveket már nem leltároztuk be, csak 1711-ig a Szabó Károly-féle kategóriákat, a nyelvi, területi és személyi hungaricumokat. Ez a munka abból állt, hogy kimentünk a helyszínre, és ott a leltárkönyvek vagy a katalógusok alapján, de legtöbb helyen polctól polcig járva a számunkra réginek tűnő kötéseknek a kézbevitelével történt ez a leltározás. Hát elképzelhető, hogy több millió kötetről lévén szó, néhány hónap alatt kellett lebonyolítani ezt a leltározást, nem lehetett teljes munkát végezni. Mégis a gyakorlat azt mutatja, hogy például ősnymtatványok esetében, amelyeknek a leltárát elkészítve az általad említett jegyzékek is készültek, és amire azután az országos ősnymtatvány-katalógus biztonságosan támaszkodhatott, a gyakorlat azt mutatja, hogy az elmúlt 25 évben nem került elő egy-két százaléknál több ősnymtatvány. Tehát viszonylag jól

át tudtuk tekinteni ezt a könyvanyagot, és később a 70-es években az újabb bejelentési és védetté nyilvánítás során az egyházi könyvtárakban igen nagy haszonnal lehetett igénybe venni ezeket az általunk két évtizeddel korábban készített jegyzékeket. Nagy iskola volt ez számunkra, mert rengeteg értékes és számunkra korábban ismeretlen könyvanyag került a kezünkbe, mely során a könyvismeretben lényegesen gyarapodni tudtunk.

Kérdező: A Széchényi Könyvtárban tudtommal 3 évig a szerzeményi osztályt is vezetted és utána vetted át, ha jól emlékszem, a Régi magyarországi nyomtatványok szerkesztését. Ez egy rendkívül fontos dolog, és szeretném, ha elmondanád, hogy az egész gondolat miből eredt, hogy kiadják-e újból a Szabó Károlynak egy javított kiadását, kik voltak a munkatársaid, kaptál-e státuszt a munkatársak részére, és általában hogy folyt ez, hogy újítottátok fel ezt a munkát?

Borsa Gedeon: A Szabó Károly-féle Régi Magyar Könyvtárnak (RMK)²⁵ az új kiadása a levegőben lógott. Még a 30-as évek végén Varjas Béla²⁶ tervezetet készített erre vonatkozólag,²⁷ de a közbejött események miatt nem valósulhatott meg: a 40-es évek végén nem volt időszerű, az 50-es évek első felében pedig Varjas Béla tett bizonyos tapogatózó kísérleteket, és bizonyos akadémiai hitelek felhasználásával előkészítő munkálatokat végzett részben egyetemi hallgatókkal vagy frissen végzettekkel nem rendszeres, hanem inkább felmérő, kiegészítő, kísérletező jelleggel. Nagyjából ilyen stádiumban volt az ügy az 50-es évek végén, 60-as évek elején is, amikor én abba a helyzetbe kerültem, hogy felkértek, jelöljek meg egy munkakört a Széchényi Könyvtáron belül, aminek az ellátását vállalom. Én azt a munkakört jelöltem meg, hogy a Szabó Károly-féle RMK új kiadását szeretném segíteni. Ez 1961-ben történt és az Akadémia részéről Mezey László²⁸ volt az, aki a MTA Könyvtörténeti Munkabizottság elnökeként – különböző funkciók után, végül is ebben a minőségében – az Akadémiánál bizonyos hiteleket hajtott fel, és alkalmi munkavállalókat szerződötve kapcsolódott be ebbe a munkába. Tehát ez közös vállalkozásnak indult az Akadémia és a Széchényi között, ahova a Széchényi adta az én státuszomat és a személyemet, az Akadémia pedig bizonyos hitelkeretet, aminek a terhére szerződéssel, évről évre meghosszabbítva alkalmaztunk három munkatársat, akiknek a segítségével ez a munka megindult: *Hervay Ferenc*²⁹, *Holl Béla*³⁰, *Kelecsényi Gábor*³¹. Ők hárman voltak a munkatársaim abban, hogy ebbe a nagy fába belevágjuk a

fejszénket. A szempontok kialakításánál lényegében szabad kezünk volt, de az Akadémia munkabizottságától is kaptunk direktívákat. Így alakult azután ki, hogy ne egy Sztripszky³², vagyis Szabó Károly újabb kiegészítésén dolgozzunk, hanem új kiadáson. Teljesen átdolgozott új kiadáson, amelyik az igazításokat és a pótlásokat is tartalmazza. Időközben nagyon jelentős mennyiségű új adatköteg gyűlt be a Széchényi Könyvtárba, az Akadémia pedig az előbb említett három munkatárssal ebben nekünk nagy segítségünkre volt. A munkabizottságtól azt a direktívát is kaptuk, hogy az új bibliográfiánk az eddigi tudományos kutatásoknak az összesítését is tartalmazza kézikönyv formájában, ami lényegesen túlmutatott a bibliográfiák igényességén. Ez azt jelentette, hogy sommáznunk kellett mindazokat a megállapításokat, amelyeket a szakirodalom egy-egy nyomtatványra vonatkozólag eddig már elért. Ilyen és ehhez hasonló instrukciókat kaptunk. Kérdés volt még, hogy a Szabó I. és II. kategóriáját együtt vagy külön-külön dolgozzuk-e fel, mert az világos volt, hogy a III-at és a IV-et, tehát a személyi és tartalmi hungarikumokat figyelmen kívül kellett hagyni a munka első fázisában, hogy minden erőnket koncentrálni tudjuk az eredmény elérése végett a számunkra legjelentősebb primer hungarikákra, vagyis a nyelvi és területi hungarikumokra. Az I. és II. kategóriát azután nem úgy, mint Szabónál, külön-külön, hanem együttesen kezelve dolgoztuk fel, és a vállalkozásnak a témája ezzel az 1711-tel bezáródóan részben vagy teljesen magyar nyelvű, illetve minden, Magyarország területén, nyelvre való tekintet nélkül megjelent nyomtatványra vonatkozott. Az 1711-es időhatár, amit még Szabó Károly állapított meg, sokáig mértékadó volt számunkra, aztán be kellett látnunk, hogy ez az időhatár a magyar nyomdászat történetében vagy nemzetközileg, nehezen állja meg helyét, és ezért a nemzetközileg egyre inkább elfogadott 1800-as felső időhatárt választottuk. A munka ezzel lényegesen kibővült. Az 1712–1860 közötti könyvanyag már csak az I–II. kategóriájában mérve is jelentősen nagyobb volt, mint a korábbiak, és az alapgyűjtés, vagyis a Petrik-féle bibliográfia³³ sokkal kevésbé tárta fel, mint Szabó Károly. Jó példa ez arra, hogy mikor begyűlt a korábban már tárgyalt hatalmas államosított könyvanyag, a feldolgozás során az 1712–1800 között készült hazai nyomtatványoknak csak kétharmada volt meg a Petrik-ben. Egyharmada viszont nem, ami mutatja, hogy milyen rossz volt az arány a Petrik által feldolgozott és a valóságban meglevő, a könyvelosztónak nevezett gyűjtőhelyekre begyűjtött anyag

közt. Az RMK I. és II.-nél ez az arány kezdettől fogva lényegesen magasabb volt, ami mutatja, hogy Szabó Károly összeállítása sokkal igényesebb volt a kezdetektől fogva, mint Petriké. Mikor pedig ez a nagy diszcrepancia megvilágosodott előttünk, rögtön rádőbbszünk, hogy a feldolgozás során nekünk az államosított könyvanyaghoz a Petrik nem jelent akkora segítséget, amekkorát reméltünk. Az egyharmadáról tehát magunknak kellett címfelvételt készíteni, ami a rendelkezésre álló gyakorlatlan személyzettel nem is volt olyan könnyű munka. Ez azonban elindított egy gondolatsort, amely abból állt, hogy ha már elkészítettünk ilyen címfelvételeket, ezeket valami formában regisztrálnunk kellene, hogy a Petrikhez kiegészítést, pótlást készítsünk. Ebből a kiscelli raktárunkban folyt feldolgozó munka során összegyűlt új címfelvételekből alakult ki jóval később az 1971-ben vagy 1972-ben megjelent ún. Petrik V. kötet,³⁴ ami pótlást jelentett az 1712–1800 közötti hazai nyomtatványokhoz. Ezek voltak körülbelül azok az alapvető kategóriák és szempontok, amelyek szerint az RMNY, most már Régi Magyarországi Nyomtatványok vállalkozás a 60-as évek elején megindult.

Kérdező: Szerénységből azonban elhallgattál két dolgot. Két olyan dolgot, amely miatt ez a bibliográfia külföldi vonatkozásban is egyedülálló. Az egyik az, hogy a könyvet elsősorban nem mint nyomdaterméket, hanem mint irodalmi alkotást nézted, és eszerint válogattad ki az irodalmat, a másik pedig a címlapfotók. A címeket ugyanis nem írtátok le, hanem minden címlapról készült egy fotó kicsinyített formában, ami aztán nagyon megkönnyítette a könyvtárosoknak a régi magyar könyvek beazonosítását. Szeretném, ha valamit még mondanál az anyaggyűjtésről is.

Borsa Gedeon: Az anyaggyűjtésünk elég sokrétű volt, és igyekeztünk azt elég következetesen végigvezetni. A magyarországi közgyűjtemények anyagát, tehát mind az állami, mind az egyházi múzeumok, levéltárak és könyvtárak anyagát áttekintettük az elmúlt évtized során, és több mint 100 ezer példányt regisztráltunk az 1801 előtti magyarországi nyomtatványok közül. A régi magyarországi nyomtatványok egyik sajátossága, hogy helyi igények kielégítését szolgálták, ezért a példányok többsége nem hagyta el a történelmi Magyarország területét. Miután ez nem azonos a mai Magyarországgal, a kettő közötti területek a legfontosabbak nekünk. Ezeknek a területeknek a könyvtárai, amelyek lényeges vagy jelentős számban őriznek régi nyomtatványokat, ugyancsak az anyaggyűjtésünk fontos célpontjai voltak. A Fel-

vidéken kb. 40 000 példánnyal számolunk, amelynek közel háromnegyedét már nyilvántartásba vettük. Végeztünk a jugoszláviai és kelet-ausztriai gyűjtemények áttekintésével, de a kárpátjai és erdélyi gyűjtemények felkeresésére nem volt módunk. Sajátos körülmény az, hogy a megjelenést követően az akkori kapcsolatok során észak- és nyugati irányban a könyvanyag bizonyos része rövid távolságig jutott el a magyar határon túl. Van egy 50–100 km-es mélysáv, amelyben olyan fontos városok találhatók, mint Krakkó, Olmütz, Bécs, Graz és Ljubljana. Ezeknek a könyvtárait is lényegében már sikerült áttekintünk. E sávon túl a többi külföldi könyvtárban nagyon esetlegesen és igen változó helyzetben találhatók régi magyarországi nyomtatványok. Három kategóriába csoportosítanám ezeket. Az egyik: már régebben gyűjtöttek ilyen nyomtatványokat és ezt őrzik ma távol határainktól. Ebbe a csoportba tartozik a volt wittenbergi magyar bursa-könyvtár,³⁵ amelyet ma Halléban és Kelet-Berlinben őriznek, vagy ilyen a British Library könyvtára Londonban, ahova több magyar gyűjtőnek, így Nagy Istvánnak³⁶ a könyvanyaga is került. A második kategória: olyan nagy könyvtárak, ahová régi könyveket nagy számban gyűjtöttek össze. Ezek között szükségszerűen magyarországi is akad, és jó példa erre a müncheni Bayerische Staatsbibliothek vagy a Herzog August könyvtár³⁷. A harmadik kategóriába tartozik gyakorlatilag minden egyéb könyvtár. Ezeknek a száma természetesen szinte végtelen, mégis figyelembe kell venni legalábbis némely területet. Az elmúlt években módomban volt hivatalos út során, elsősorban Nyugat-Németország déli, a Majnától délre fekvő területein kutatásokat végezni. Ezek során több olyan könyvtárban jártam, ahol korábban ilyen hungarika-kutatás nem folyt, és nekem érdekes módon több helyen is sikerült egészen ritka leletre bukkannom. Más alkalommal már beszéltem arról, illetve írásban és nyomtatásban is nyoma maradt annak, hogy miként találtam meg 1975-ben a stuttgarti Landesbibliothekban³⁸ a legrégebbi magyar nyelvű énekeskönyvet, az 1560-as Huszár Gál-félét, így erre most nem térek ki külön.³⁹ De nyilván érdekesek lehetnek egyéb ilyen jellegű történeteim. Ugyanilyen utak során hasonló jellegű könyveket találtam még más gyűjteményekben is. A hasonló jelleg alatt értem azt, hogy régi magyar nyelvű nyomtatványok, amelyek a megjelenést követően valamilyen oknál fogva elhagyták az országot, így idegen miliőbe kerülve, ahol nem értettek magyarul, senki nem forgatta, így aztán épen úszták meg az elmúlt évszázadok viharait, míg a Magyarország te-

rületén maradt példányok elpusztultak, illetve ronggyá olvasták azokat. Ez az énekeskönyv-kategóriára igen jellemző, de mondhatnám például a perikopás könyveket⁴⁰ is. Az evangéliumok és episztolák magyar nyelvű szövegét legelőször Kolozsvárott jelentették meg 1550-ben, az egyetlen ép példánya ennek Lindau-ban, a Bodeni-tó mellett maradt fenn. De ugyancsak evangéliumok és episztolák magyar nyelven 1650 előtt még maradtak fenn unikális példányban a müncheni Universitätsbibliothekban vagy az augsburgi városi könyvtárban is. Ez azt mutatja, hogy nem nagy példányszámban, de néhány nagyon értékes, főleg magyar nyelvű szempontból igen értékes nyomtatvány még lappanghat különböző, tőlünk távol eső könyvtárakban. A magánútjaim során is igyekeztem tájékozódni Európa különböző könyvtáraiban. Gyakorlatilag minden országban jártam a régi kontinensen, és ezek során még horogra akadtak érdekes nyomtatványok. Példának említem, Svédországban az uppsalai, a strängnási, a västeråsi és a stockholmi könyvtárakban találtam Dudics András⁴¹ könyvtárából származó példányokat, amelyek az ő megjegyzéseit tartalmazzák nemcsak a latin nyelvű, de a magyar nyelvű munkákra vonatkozóan, például Dávid Ferenc⁴² magyar nyelvű antitrinitárius nyomtatványainak a lapszélén számos megjegyzése piros tintával olvasható, amely a Dudics-kutatás szempontjából igen fontosnak ígérkezik. Ilyen és ehhez hasonló könyvekre Rómától Salamancáig sok helyen akadtam, azonban a régi magyarországi nyomtatványok gyűjtése szempontjából már ezek másodlagosak, inkább a III. és IV. kategóriába tartozó csoportoknál találtam ilyen kiadványokat.

Kérdező: *A magyar anyagról röviden térjünk át a külföldre is. Kiadtál egy kétkötetes olasz clavist. Clavis tudtommal kulcsot jelent. Mi ez a kétkötetes Clavis?*

Borsa Gedeon: A clavis valóban kulcsot jelent, amely kulcs kíván lenni a régi nyomtatványok impresszum-adataihoz. Vagyis a megjelenés helye, éve és a megjelentető nyomdász vagy kiadó adatainak az áttekintése három szempontból. Ez az 1601 előtti nyomtatványokra vonatkozik. Régóta dédelgetett terveim közé tartozik, hogy valamilyen formában áttekintést lehessen szerezni nemzetközileg a 16. századi nyomtatványok felett. Ahogy az ősnomtatványokat a Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW) regisztrálja Berlinben az egész világra vonatkozólag, ugyanígy lehetne vagy kellene megvalósítani a 16. századi nyomtatványoknak a jegyzékét is. Ez

természetesen összehasonlíthatatlanul nagyobb feladatot jelent, mint az előző század, pontosabban fél évszázad anyaga, mert míg annál mintegy 30 ezer féle nyomtatványról van szó, addig a 16. században ennek közel hússzorosa, több mint félmillió nyomtatvánnyal kell a bibliográfusnak számolni. Így ennek nyilvántartásba vétele olyan egyszerű kézi, „primitív” módon, ahogy ez a GW-ben történik, a primitívet idézőjelbe teszem, nehezen képzelhető el a mennyiség miatt. Itt már gépekre kell gondolni, a számítógépek erre kiválóan alkalmasak. Ebbe nem is akarok most belemenni. Ennek egyik segédlete lenne a 16. századi nyomdászok és kiadók egységes névformájának kialakítása. Ehhez kívánna támaszul szolgálni az előbb említett Clavis, a pontos neve *Clavis typographorum regionis Carpathicae*, ez tehát az 1601 előtt tevékenykedett nyomdászoknak és kiadóknak a jegyzéke az impresszum-adatok csoportosításában, vagyis: hely, idő és név szerint. Ennek mintegy „kísérleti nyulaként” készítettem az Itália-részleget⁴³, amelyik elég nagy ahhoz, hogy már meg lehessen mutatni, hogy mi is az elképzelésem, hisz kb. minden negyedik régi nyomdász Itália területén működött, másrészt viszont az előmunkálatok, vagyis az itáliai feltárás elég gyengécske volt ahhoz, hogy érdemes legyen ezt a munkát elvégezni. A feladatot abszolválva 1980-ban az Akadémiai Kiadó jelentette meg a Baden-Baden-i Koerner céggel közös kiadásban azt a munkámat, amely száraz adathalmaz, de elég jó haszonnal forgatható, és az előbb említett nyomdászoknak és kiadóknak a jegyzékét tartalmazza. További tervem egy össz-clavisnak az elkészítése, vagyis az egész világra kiterjedően, Nagaszakitól Limáig, az akkor működött összes nyomdának a regisztrálása és az adatok nyilvántartásba vétele. Előmunkálatként még két területet gondolnék feldolgozni, két részterületet, az egyik Közép- és Kelet-Európa, amelyik a német és olasz nyelvterülettől keletre helyezkedik el, felölve Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot, Jugoszláviát, Romániát, a Szovjetuniót és Törökországot, Görögországot, a másik pedig egy ibériai clavis lenne, amelyet az Ibériai- félsziget két országának a nyomdászait tárná fel. Ezek után mernék majd vállalkozni egy össz-clavis összeállítására és megjelentetésére.

Kérdező: *Ez nagyon szép terv egy nyugdíjas könyvtáros életére. Jó egészséget, és kívánom, hogy minél több hasonló gondolatot sikerüljön még megvalósítani.*

Az interjú jegyzeteihez felhasznált irodalom

Akadémiai kislexikon 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

BOROVSKY Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegye I. Budapest, Országos Monografia Társaság, 1910. 146. p.

Idegen szavak és kifejezések szótára. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 955 p.

KELECSÉNYI Gábor: Múltunk neves könyvgyűjtői. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988. 295 p.

Magyar irodalmi lexikon 1–3. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1963–1965.

Magyar Katolikus Lexikon. Pázmány Péter Katolikus Egyetem <http://lexikon.katolikus.hu>

Magyar könyvtörténeti kronológia, 996–2007. Összeáll. GERŐ Gyula. 1–3. köt. Budapest, OSZK, 2009.

Magyar nagylexikon. 1–19. köt. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2003–2004.

A Grösz-per előkészítése, 1951. Szerk., a bev. tanulmányt írta és a mutatókat összeáll. SZABÓ Csaba. Budapest, Osiris-Budapest Főváros Levéltára, 2001. 409 p. (Párhuzamos archívum) <http://mek.oszk.hu/14000/14025/14025.pdf>

SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár 1974–1975. évi működése. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–1975. Budapest, OSZK. 1978. 29–73. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00013/pdf/029-073.pdf>

WIX Györgyné: Kelecsényi Gábor In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1991–1993. Budapest, OSZK. 1997. 33–40. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00022/pdf/033-040.pdf>

A dokumentumok letöltési ideje: 2016. június 27.

Jegyzetek a teljes szöveghez

1. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Szép szellemi szolgálat ez” Marót Miklós (1928–2006) = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) évf. 2016. 2. sz. 231–244. p.
2. NÉMETH S. Katalin: „...nem 8 hanem 24 órás könyvtáros akartam lenni.” Beszélgetés Borsa Gedeonnal = Könyvtáros, 33. évf. 1983. 11. sz. 649–655. p. (Sorsok és pályák interjú-sorozat)
3. További kapcsolódó szakirodalom: HORVÁTH Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon. (1949–1960) In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1974–1975. Budapest, OSZK. 1978. 233–261. p. <http://epa.oszk.hu/01400/01464/00013/pdf/233-261.pdf> és WIX Györgyné: A szerzetesi könyvtárak sorsa = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 1993. 3. sz. 306–324. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00354/pdf/MKSZ_EPA00021_1993_109_03_306-324.pdf

4. Idézetek a kérdésfeltevésekből: „*Én ugyanis foglalkozom könyvtártörténettel...*” és „*mikor az országos ősnymatvány-katalógust csináltuk...*”. A magyar országos ősnymatvány-katalógus (Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur, CIH) 1970-ben jelent meg Sajó Géza, Soltész Erzsébet, Csapodi Csaba és Vértesy Miklós összeállításában.
A szerzők ezt megerősítve, köszönettel teszik közzé Gerő Gyulának – az elmúlt esztendőben telefonon folytatott beszélgetésünk után – a Marót interjú megjelenését követően hozzájuk írásban is eljuttatott véleményét: „*A nyolcvanas évek közepén Voit Krisztina a saját ötlete vagy mások ösztönzése alapján valamiféle oral history archívumot tervezett, természetesen a felvett szövegek közlésének szándékával is. Ez a szöveg [a Marót Miklóssal készült interjú] már volt a kezemben akkor, amikor a tanszék [az ELTE Könyvtár- és Információtudományi Intézete] tavaly [2015-ben] a Csapody-házaspárral, Borsa Gedeonnal és Vértesy Miklóssal készült interjúk eredete iránt érdeklődött. Megállapítottam, hogy ezeket – beleértve Vértesy Miklós saját „öninterjúját” is – Vértesy készítette valamikor 1985 és 1986 júniusa között. Ez [a Marót-interjú] annyiban kilóg a sorból, hogy – szemben a többivel – szerkesztetlen, nyers szöveg. A magnetofon felvétel szarvashibáit sem korrigálták, emiatt kilóg a sorból. Lehet, hogy maga Voit Krisztina készítette és félretette, hogy majd felhasználáskor szerkeszti és stilizálja. Vértesy 30 éves munkakapcsolatunk alapján ilyen [szerkesztetlen] írást nem adott volna ki a kezéből.*” Gerő Gyula tehát – egy kivétellel – az interjúk készítőjének kétséget kizáróan Vértesy Miklóst tartja. A Marót-interjú esetében a fentebb már említett megállapítás miatt volt bizonytalan, de az összes többi interjú esetében Vértesy Miklós (1906–1991) könyvtörténész, a budapesti Egyetemi Könyvtár ny. osztályvezetőjét tartja a beszélgetések kérdezőjének. Tény, hogy a magnóról történt „személytelen” legépelés után a szövegek gondozására már nem került sor, ezért is nehéz a szerzőség megállapítása (elválik a riporter, a kérdező, a gépelő és a szerkesztett formában közlő szerzők személye).
5. A rövid pályaképet a következő munkák felhasználásával készítettük: KÓKAY György: Borsa Gedeon köszöntése születésének hetvenedik évfordulóján = Magyar Könyvszemle, 109. évf. 1993. 4. sz. 460. p.; KÓKAY György: Borsa Gedeon köszöntése 80. születésnapján = Magyar Könyvszemle 119. évf. 2003. 3. sz. 382. p.; K[ÓKAY] Gy[örgy]: Vízkelety András és Borsa Gedeon magas kitüntetése = Magyar Könyvszemle, 121. évf. 2005. 2. sz. 254. p.; NÉMETH S. Katalin: i. m.; BOKA László: Borsa Gedeon Széchenyi-díjas! [OSZK címlaphír.] <http://www.oszk.hu/hirek/borsa-gedeon-szechenyi-dijas>
6. NÉMETH S. Katalin: i. m. 655. p.
7. Borsa Gedeon félezres nagyságrendet jelentő publikációból álló, páratlan életművéből csupán ízelítőt közölhetünk, s még azt sem írhatjuk le, hogy a főbb munkáit felsoroltuk.
8. Konfuciusznak tulajdonított bölcsesség.
9. A közlés Borsa Gedeon szíves hozzájárulása birtokában, a rendelkezésre álló kézirat szerkesztését követően történik. Ezúton is köszönjük Borsa Gedeon értékes javaslatait, ki egészítéseit.
10. NÉMETH S. Katalin: i. m.
11. FÜGEDI Erik (1916–1992) Széchenyi-díjas történész, a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárosa, az ELTE címzetes egyetemi tanára, az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának tagja.
12. 11170/1945. (XII. 8.) M.E., majd a 3730/1947. (III. 23.) az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK) jogutódjaként a könyvtárügy központi feladatainak ellátására hozta létre az Országos Könyvtári Központot (OKK).
13. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 34. számú törvényerejű rendelete a szerzetesrendek működési engedélyéről (Kihirdetve: Magyar Közlöny 1950. szeptember 7.) Mindössze négy tanítórend (bencések, piaristák, ferencesek, Szegény Iskolanővérek) folytathatta – jelentősen korlátozva – tevékenységét. A rendeletet 1989. szeptember 28-án helyezték hatályon kívül.
14. KÓHALMI Béla (1884–1970), Szabó Ervin közvetlen munkatársaként az első fiókkönyvtár létrehozója és a központi könyvtár modernizációjának irányítója, a Tanácsköztársaság országos könyvtárügyi megbízottja, 1945–1950 között a FSZEK igazgatója, majd az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének Kossuth-díjas egyetemi tanára, számos szakfolyóirat (köztük a Magyar Könyvszemle) szerkesztője.
15. „1951. március 6-án ki is szállt egy bizottság a gyöngyösi rendházba és nekiláttak a szétválogatásnak. Az OKK részéről Borsa Gedeon, Dörnyei Sándor és László Boriska (később Wix Györgyné) jelent meg, az egyház részéről Oberten Odiló mint az Egyházi Szociális Bizottság megbízottja.” Forrás: Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár <http://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=II.%20K%F6nyvt%E1r/01%20R%E9gi%20ferences%20k%F6nyvt%E1rak&behiv=02%20K%F6nyvt%E1r%20Gy%F6ngy%F6s%F6n.htm>
16. A zirci Ciszteri Műemlékkönyvtár napjainkban is az OSZK szervezeti egysége, míg a Gyöngyösi Ferences Könyvtár a Gyöngyös Alsóvárosi Ferences Plébánia és Rendház része: „1996. december 18-án az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Poprády Géza és Várnai Jakab tartományfőnök megállapodást írtak alá, melynek értelmében a rend visszakapta nagy értékű könyvtárának megmaradt részét.” Forrás: Ua.
17. WIX Györgyné László Boriska (1925–2002), az OSZK gyarapítási osztályának vezetője.
18. DÖRNYEI Sándor (1926–), az OSZK főkönyvtárosa.
19. REMÉNYINÉ VIDA Erzsébet (1919?–) a University of California, Berkeley könyvtárosa.
20. Melléktermék- és Hulladékhasznosító Vállalat
21. MAGYARY-KOSSA Sámuel (1849–1921) tápiószentmártoni

- kastélyában jelentős, kb. 24 ezer kötetes könyvtár kapott helyet, több unikummal, több száz incunabulummal. A dokumentumok leginkább latin, magyar, német, francia és angol munkák voltak, melyek mellett gazdag hírlap- és folyóirat gyűjteményt, valamint családi levélat is összeállítottak. Numizmatikai gyűjteménye kb. 20 ezer darabból állt. Különféle régiségek, ősszálatmaradványok, természetrajzi gyűjtemények, családi régi ékszerek is színesítették a könyvtárat.
22. A Népkönyvtári Központról így ír Gerő Gyula: „a Népművelési Minisztérium háttérintézményeként 1949 novembere óta szervezte a körzeti könyvtárakat, és végezte ellátásukat, miután a feladatot a Népművelési Minisztérium politikai alapon elragadta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tartozó Országos Könyvtári Központtól. 1952 májusában, a minisztertanácsi határozat megszületése után a Népkönyvtári Központ kapta a megyei és a járási könyvtárak megszervezésének feladatát is.” Forrás: GERŐ Gyula: Az első évtized és néhány következménye. Tények, emlékek, gondolatok a megyei könyvtárak kezdeti időszakáról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 11. évf. 2002. 12. sz. 7–17. p.
 23. 2.042-13/1952. (V. 14.) M. T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről (megjelent: Népművelési Közlöny, 1952. május 14. 58. p.)
 24. GRÖSZ József (1887–1961) kalocsai érsek, aki Mindszenty József letartóztatása után, 1949-től ellátta a hercegprímási teendőket. 1950. augusztus 30-án aláírta a katolikus egyház kommunista állami ellenőrzését biztosító megállapodást. 1951-ben népellenes összeesküvéssel vádolták meg. Bűneként rótták fel többek között egy 13. sz. második felében keletkezett német nyelvemlék, a Kalocsai Kódex külföldre csempészését. Tizenöt év börtönrre ítélték, de 1956-ban szabadon engedték. 1990-ben az ítéletet semmisnek nyilvánították.
 25. SZABÓ Károly: Régi magyar könyvtár. 1–3. köt. Budapest, MTA, 1879–1898.
 26. VARJAS Béla (1911–1985) az OSZK főigazgatója 1949–1957 között, az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének első vezetője 1949 és 1951 között.
 27. Vö. 1940-ben Fitz József, az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója felkérte Varjas Bélát, hogy az új RMK kiadására tervezetet dolgozzon ki.
 28. MEZEY László (1918–1984) irodalomtörténész, kodikológus, paleográfus, az Egyetemi Könyvtár Kézirattárának vezetője, az OSZK és MTA Irodalomtörténeti Intézete munkatársa, az ELTE BTK címzetes egyetemi tanára, az MTA Könyvtártörténeti és Bibliográfiai Munkabizottsága elnöke, a Fragmenta Codicum (ma: MTA–OSZK Res Libraria Hungariae) Kutatócsoport alapítója 1974-ben az Eötvös Collegiumban.
 29. HERVAY Ferenc Levente (1919–2016) cisztercita szerzetes, könyvtáros, történész, az OSZK tudományos főmunkatársa, a Zirci Apátság Újkönyvtárának vezetője.
 30. HOLL Béla (1922–1997) piarista szerzetes, irodalomtörténész, az OSZK, majd az ELTE BTK tudományos kutatója.
 31. KELECSÉNYI Gábor Ákos (1919–1991) cisztercita pap, irodalomtörténész.
 32. SZTRIPSZKY Hiador: Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472–1711. Budapest, Lantos, 1912.
 33. PETRIK Géza: Magyarország bibliográfiája, 1712–1860. 1–4. köt. Budapest, Dobrowsky, 1882–1892.
 34. Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez: Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok. Szerk. KOMJÁTHY Miklósné. Budapest, OSZK, 1971. 561 p.
 35. Gábor Kálmánné az OSZK 2002. évi Tudományos ülésszakán elhangzott előadásának összefoglalója szerint: „Cassai Michaelis György 1725-ben könyvtárát, lakását és minden vagyonát végrendeletileg a wittenbergi egyetemen tanuló magyarországi diákokra hagyta. A kb. 2000 db-os gyűjteményt (alkalmi iratok, magyarországi protestánsüldözés irodalma, wittenbergi – hungarika – kiadványok) az adományozó lakásában helyezték el és gondozásával évente 2 diákot bíztak meg, akik a lakásban laktak és az alapítványi tőkéből ösztöndíjat kaptak. Ők bibliothecariusnak nevezték magukat. A könyvtár 165 évig a diákok kezelésében maradt. A wittenbergi egyetemet 1823-ban beolvasztották a hallei egyetembe és ekkor Halleba került a diákok könyvtára is, mely 1890-től az Egyetemi Könyvtár nagy becsben tartott különgyűjteménye (Ungarische Bibliothek) lett. A 20. századra megduplázódott gyűjteményből a magyar nyelvű könyveket és a kéziratokat 1921-ben 99 évre kölcsön vette a berlini Magyar Intézet (ma Seminar für Hungarologie der Humboldt-Universität zu Berlin).” Forrás: GÁBOR Kálmánné: A wittenbergi magyar bursa könyvtárosai. http://regi.oszk.hu/hun/publ/konferencia/konf2002/tud2002/tud2002_gabor_hu.htm
 36. NAGY István, 1800?–1863.
 37. Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel
 38. Württembergische Landesbibliothek Stuttgart
 39. BORSA Gedeon: Huszár Gál 1560. évi énekeskönyve = Irodalomtörténeti Közlemények, 80. évf. 1976. 3. sz. 223–237. p.
 40. Bibliarészletek gyűjteménye (evangélium és lecke), amelyeket az év meghatározott ünnepnapján olvassák fel.
 41. DUDITH (Dudich, Dudics) András (1533–1589) teológus, matematikus, pécsi püspök.
 42. DÁVID Ferenc (1520?–1579) az Erdélyi Unitárius Egyház alapító püspöke.
 43. BORSA Gedeon: Clavis typographorum librorumque Italiae, 1465–1600. 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, Verl. Koerner, 1980.